

А. А. НАЛЬОТОВ

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, м. Київ

ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Наукові праці МАУП, 2007, вип. 1(15), с. 74–83

Досліджуються основні проблеми, тенденції, що характеризують політичну ситуацію в Україні після парламентських виборів у 2006 р. Ставиться питання про необхідність політичного реформування системи державного апарату у руслі його іманентної кризи. Також розглядається питання глобальної деполітизації українського суспільства, необхідності здійснення системних цілеспрямованих реформ.

Досвід показує, що зміна політичного устрою, еволюція політичної культури і політичної свідомості, розподіл влади і відповідно політична ситуація є різнопорядковими діями, що автоматично детермінують одна одну.

Будь-яка наука є систематизованим знанням, що спрямоване на пізнання справжніх властивостей і зв'язків певних речей, величин, суб'єктів один з одним. У такий спосіб політологія передбачає знання та аналіз властивостей і відносин між певними суб'єктами у сфері політики [1, 93–94]. А оскільки політична ситуація вже містить всі ці необхідні компоненти — відповідно без її аналізу неможливий подальший поступальний процес політичної науки.

Аналізом політичної ситуації в Україні займалися численні політологічні та соціологічні служби, починаючи з утворення незалежної Української держави. І хоча внаслідок подій, які супроводжували президентські вибори-2004 і з'явилися нові ракурси, але після парламентських виборів-2006 її дослідження децю загальмувались. Більшість відомих організацій та установ чекають проходження конформістського періоду — періоду формування більшості у парламенті, обрання прем'єра та кристалізації політичної реформи. Звичайно, тривають дослідження громадської думки населення щодо його ставлення до певних державних інститутів, подаються інтерв'ю

з відомими політиками, наводяться прогнози численних політологів, асів своєї професії. Але у цій статті спробуємо визначити основні тенденції, дослідити той політичний простір, що сформувався в Україні до і після виборів.

Дослідження політичної ситуації активно обговорювалося ще за часів Л. Кучми. Наприклад, цим займався у ході “круглого столу” 2002 р. Інститут конкурентного суспільства, чимало конференцій і засідань проводив Міжнародний центр перспективних досліджень. Активно відстежують громадську думку, розвиток політичної сфери такі відомі організації, як Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (серія опитувань “Ваша думка” та ін.), Центр політико-правових реформ, Центр соціологічних і політологічних досліджень “Соціовимір”, “Софія” та багато інших політичних інститутів. Вони випустили такі відомі публікації, що відстежують зміни тенденцій політичної ситуації в Україні, як “100 днів нової влади. Погляд неурядових аналітичних центрів”, журнал “Національна безпека і оборона” (3-й номер 2005 р. цілком присвячений політичній ситуації в Україні, виборчому процесу і політичним партіям¹), “Парламент України: політична ситуація, напрями та етапи еволюції”

¹ Див.: Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова // Національна безпека і оборона. — 2005. — № 3(63). — С. 2–15.

та ін. Однак дослідження цієї проблеми не обмежується лише друкованими виданнями. Їй було присвячено чимало “круглих столів”, конференцій, дискусій, громадських слухань, презентацій, проєктів.

Наприклад, проєкт Центру Разумкова: “Активізація структур громадянського суспільства для вибору на користь демократії”, круглий стіл “Політичні партії України за рік до парламентських виборів” (20 квітня 2005 р.¹), фахова дискусія “Медіа напередодні виборів — висвітлення політичної ситуації в Україні” (22 вересня 2005 р.). Також у ході нашого дослідження спиратимемося на дані численних соціологічних досліджень: “Громадяни про владу та ситуацію в Україні”², “Ваша думка”³ та ін. Частково використовуватимуться праці [15; 16].

Серед розгляду політичної ситуації загалом майже всі аспекти теми були достатньо висвітлені у ЗМІ та політологічних службах, однак якщо вони стосувалися більш практичних моментів, то визначення основних її тенденцій виявилось найменш дослідженим.

Отже, спробуємо дослідити як політичну ситуацію в Україні до і після виборів, так і існуючі тенденції та варіації. Також спробуємо зробити певний прогноз щодо подальшого розвитку подій у країні.

Цікаво відповісти на запитання: “Чому саме так? Чому триває війна компроматів та боротьба за політичну владу? Коли нарешті завершиться боротьба між законодавчою та виконавчою владою?” Ці запитання поставали й поставатимуть перед українцями доти, доки існуватиме наш народ, український політикум та й людство загалом.

Завершилися парламентські вибори-2006. Насправді ж вони тривають усе наше життя. Сьогодні Україна продовжує будувати відкрите суспільство. Найважливіше завдання для правильного аналізу політичної ситуації в Україні — це зміна і трансформація політичних еліт нашої держави. Безумовно, що та еліта, яка існувала при Л. Кучмі і частково існує зараз, не була національ-

ною елітою у повному розумінні цього слова. Це була номенклатурна еліта, яка зайняла цю нішу завдячуючи різним умовам. З одного боку, завдяки використанню власного адміністративного ресурсу, з другого — економічному впливу на адміністративні ресурси, з третього боку — завдяки дуже глибокому тіншовому процесу, що мав місце в українській економіці. Мало того, баланси системи влади були такі, що ці конфлікти лише посилювалися, оскільки парламент до кінця не міг упоратися зі своїми функціями, бо не був структурованим політичним об’єднанням. Потрібні були партії, які могли б формувати програмну політику. Саме тому така своєрідна “часткова” зміна системи влади не змінить і майбутнє українського розвитку. Події, відомі всім як “Помаранчева революція”, — це лише перший крок, другого ж кроку ми досі не зробили. Так, до Верховної Ради України у березні 2006 р. пройшли лише найбільші, найпопулярніші партії, але система парламентської роботи поки що залишається старою, а нові методи ще мають пройти експериментальний період, як і вся парламентсько-президентська модель.

Але зараз ми маємо вперше в історії незалежної України справді сильні, авторитетні, сформовані на національній ідеї політичні партії. Та півроку тому ніхто не прогнозував ті показники, за якими переможці парламентських перегонів пройшли у Верховну Раду. Ніхто не зміг однозначно назвати відсотки тих політичних сил, що пройдуть у парламент. Це і завищення відсоткового рівня для БЮТу, і поразка Народного блоку Литвина. Як же змінилася ситуація за останні кілька місяців? Нагадаємо опитування таких провідних політологічних і соціологічних центрів, як Центр Разумкова, “Соціовимір”, “Софія”, які у вересні 2005 р. давали наступну картину. Відповідаючи на запитання: “Як Ви вважаєте, події в Україні розвиваються у правильному чи неправильному напрямі?”, лише кожен п’ятий з опитаних (21,0 %) відповів, що події розвиваються у правильному напрямі, протилежної думки дотримувалися значно більше громадян — 44,3%. Решта опитаних вагалися з відповіддю. Число респондентів, які вважали напрям розвитку подій правильним, порівняно з першими місяцями діяльності нової влади, знизилося більш ніж удвічі. Вперше після зміни влади оцінки розвитку ситуації зрівнялися з аналогічними оцінками під час діяльності колишньої влади.

Знизився рівень підтримки президента України, Верховної Ради та уряду України. Причому рівень повної підтримки діяльності Верховної

¹ Див.: Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова // Національна безпека і оборона. — 2005. — № 4. — С. 20–25.

² Див.: Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова // Громадяни про владу та ситуацію в Україні. — 6–12 жовтня 2005 р. — С. 3–6.

³ Див.: Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова // Ваша думка (серія опитувань за 2005–2006 рр.).

Ради і уряду знизився майже до показників, що спостерігалися за попередньої влади. Щодо підтримки діяльності окремих політиків, то варто зазначити, що значною мірою знизилася підтримка діяльності Юлії Тимошенко (21,4 %) і Віктора Ющенка (19,5 %). Підтримка їхніх дій перебувала на найнижчому рівні з часів зміни влади в Україні. Крім того, рівень повної підтримки їхньої діяльності перебував майже на одному рівні з рівнем повної підтримки Віктора Януковича. Суспільство неоднозначно, але все ж швидше позитивно поставилося до рішення Президента України про відставку уряду. Відносна більшість громадян (39,8 %) підтримала це рішення. Не підтримали його — 35,3 %¹. Решта громадян вагалися з відповіддю або відповіли, що це питання їх не цікавить. Населення приблизно однаково негативно оцінювало відданість національним інтересам як Юлії Тимошенко, так і Віктора Ющенка. Лише трохи більше третини опитаних вважали, що насамперед на захист національних інтересів спрямовані дії Віктора Ющенка (37,7 %) та Юлії Тимошенко (36,9 %)². Водночас захист власних інтересів та інтересів свого політичного оточення у діях Віктора Ющенка вбачали 43,1 % громадян, Юлії Тимошенко — 43,3 %. Що ж змінилося? Чому БЮТ досяг результатів, які ще у вересні та й перед виборами ніхто не прогнозував, хоча й давалися окремі приблизні прогнози. Як можна помітити, вересневий рівень недовіри до Юлії Володимирівни майже дорівнює сьогоднішньому, проте не був врахований один фактор. На відміну від команди НСНУ, що підходила з дещо розслабленою позицією перед виборами через її домінування на політичному Олімпі та переході Тимошенко в “опозицію”, БЮТ розпочав агресивну кампанію, що використовувала всі доступні та розроблені на сьогодні методи “маніпулювання людською свідомістю”.

У демократичному середовищі у громадян є два легальних механізми впливу на владу: вираження своєї волі на виборах і доведення до влади своїх побажань через ЗМІ. Саме повноцінне інформаційне середовище за правилами демократії має створювати підґрунтя для проведення демократичних виборів. За його відсутності вибори перетворюються у засіб маніпуляції суспільною думкою. Тим паче, що ситуація до виборів та й

після них дає приводи стверджувати, що сьогодні проблема реалізації права на інформацію, у тому числі у виборчому процесі, в Україні значною мірою не вирішена. Не припиняються спроби законодавчої і виконавчої влади як на державному, так і регіональному рівнях обмежити свободу діяльності ЗМІ і відповідно конституційного права громадян на отримання інформації. Яскравим прикладом слугують зміни до законів “Про вибори народних депутатів” і “Про телебачення і радіомовлення”, прийняті народними депутатами напередодні виборів-2006³.

Основним пріоритетом в аналізі політичної ситуації на сьогодні залишається питання формування коаліційної більшості у парламенті та кристалізація політичної реформи. Впродовж усього часу, що минув від парламентських виборів 26 березня 2006 р., в Україні триває активна дискусія щодо формування влади. Формат урядової коаліції, прізвище майбутнього прем’єр-міністра, а також принципи здійснення влади за умов введення в дію конституційної реформи є сьогодні топ-темами вітчизняного політикуму.

Якщо проаналізувати заяви українських політиків та експертів щодо перспектив формування парламентської більшості, то основними є такі сценарії розвитку подій у країні:

1. Формування парламентської більшості демократичною коаліцією у форматі БЮТ–НСНУ–СПУ, на користь якої послідовно виступали речники Блоку Тимошенко, Соціалістичної партії та “політичної” частини “Нашої України”.

2. Створення так званої “прагматичної”, або “великої”, коаліції, до якої могли б увійти Партія регіонів та “Наша Україна”. Цей варіант коаліції підтримували кілька лідерів “Нашої України” — Юрій Єхануров, Євген Червоненко, Олександр Третяков, радники президента Віра Ульянченко та Олександр Пасхавер, який вважав таке об’єднання “цілком можливим на основі економічних програм” [7].

Підтримували “велику” коаліцію також діячі, які колись мали значний вплив на прийняття державних рішень, — Леонід Кучма, Павло Лазаренко, Олександр Волков.

Тут значною мірою важливу роль відіграє опитування громадської думки.

¹ Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова // Громадяни про владу та ситуацію в Україні. — 26 верес. 2005 р. — С. 2–3.

² Центр соціологічних досліджень “Соціовимір” // Ваша думка. — 12 жовт. 2005 р. — С. 3.

³ Херсонське регіональне відділення Асоціації міжнародного співробітництва “Атлантична Рада України”. — Аналітичний звіт про стан соціальнополітичного і соціально-економічного розвитку Херсонської області та південного регіону. — Херсон, 2006. — С. 23–25.

Ілько Кучерів, директор Фонду “Демократичні ініціативи”, зазначив: “Але зараз дуже важливий момент, коли соціологія дуже потрібна владі і, фактично, соціологія повинна знайти своє нове місце в оновленій Україні. Так як опитування громадської думки, цифри, — це, фактично, дзеркало суспільства, що показує і суспільству, і владі, що відбувається в державі. І тому потрібно більше використовувати результати опитування громадської думки для того, щоб бачити, як громадяни ставляться до реформ, чи схвалюють вони дії уряду. Тому що це одна з форм дієвої демократії — обговорення цих цифр з журналістами, владою, експертами та бізнесменами”¹.

У цьому контексті показовими є результати всеукраїнського репрезентативного опитування, яке здійснили Фонд “Демократичні ініціативи” та Київський міжнародний інститут соціології з 28 квітня по 4 травня 2006 р.

Справді, об’єднання БЮТ, “Нашої України” і СПУ у парламенті для формування уряду підтримують 47,1 % респондентів. Цікаво, що серед тих, хто голосував 26 березня за “Нашу Україну”, демократичну коаліцію підтримали 86,6 % виборців, а об’єднання з Партією регіонів — лише 7,3 %, що в абсолютних цифрах дорівнює одному відсотку громадян України.

Об’єднання у форматі Партія регіонів + “Наша Україна” підтримує значно менша кількість опитаних, аніж демократичну коаліцію (38,5 %). Такий варіант розвитку подій підтримує переважно електорат Партії регіонів (83,9 % її виборців) і КПУ (56,4 %). Участь Партії регіонів у формуванні влади є для них символом “реваншу” Віктора Януковича після поразки на президентських виборах.

При виборі майбутнього прем’єра беззаперечними лідерами є Віктор Янукович (35,2 %) та Юлія Тимошенко (31,6 %).

Прихильники БЮТ, “Нашої України” та СПУ при виборі прем’єр-міністра були доволі однастайними: 64,2 % прихильників цих політичних сил вважають найкращим кандидатом на посаду саме Юлію Тимошенко.

Юрія Єханурова підтримують 12,5 %, Олександра Мороза — 11,4 % (найбільшу підтримку ці політики мають серед виборців “Нашої України” та СПУ відповідно).

Цікаво, що в той час, як виборці соціалістів все ж віддають перевагу Морозу як майбутньо-

му прем’єру (62,8 %), електорат “Нашої України” найбільше схильний бачити майбутнім главою уряду Юлію Тимошенко, а не Юрія Єханурова (36 і 32,8 % підтримки відповідно).

Не сприйняли українські виборці і позицію окремих політиків та експертів щодо необхідності призначення “технічного”, “компромісного” прем’єра.

Право політичної сили, яка у межах урядової коаліції набрала найбільше голосів, на очолення урядової коаліції виборці зрозуміли набагато раніше, ніж деякі політики. Принаймні, таку позицію завжди відстоював БЮТ.

Традиції кучмізму, коли прем’єр-міністр призначався непублічно, а його постать до призначення була здебільшого “темною конячкою” для народу, зараз відійшли у минуле. Однак не всі політики це усвідомлюють.

Не менш показовою є думка населення і з питань можливого референдуму про ставлення громадян до конституційної реформи. Свого часу Петро Порошенко, Анатолій Кінах, Роман Зварич підтримували ідею такого референдуму. Ідея перегляду політичної реформи не буде підтримана на референдумі.

Так, дві третини громадян України вважають, що Президент України повинен прийняти чинні зміни до Конституції і керувати державою у нових умовах. Така позиція домінує серед прихильників усіх без винятку політичних сил. І лише 16,2 % респондентів підтримують ідею скасування політичної реформи.

Як свідчать дані соціологів, тривале затягування з прийняттям політичного рішення про формування коаліції лише посилює негативні для цієї політичної сили тенденції громадської думки [6, 64].

Незрозуміла для суспільства історія з коаліційними перемовинами призвела до різкого зниження рейтингу “Нашої України”. Водночас цілком реальною є загроза послаблення суспільної підтримки майбутнього уряду та парламенту через загальну деморалізацію суспільства, яке втомилося від безкінечного коаліційного процесу.

Цього можна було б уникнути, якби Президент України (якому суспільна думка відводить активну роль у коаліційних переговорах) відразу після оголошення результатів виборів рішуче висловився на користь демократичної коаліції. Це цілком відповідало б суспільним очікуванням, підвищило б авторитет влади, і президента зокрема, і дало б змогу заощадити чимало часу для

¹ Див. коментарі експертів Фонду “Демократичні ініціативи” за 22 квітня 2006 р. у тижневику “Дзеркало тижня”.

розв'язання нагальних проблем життєдіяльності країни, насамперед соціально-економічних.

Обговоренню нових тенденцій політичної ситуації в Україні був присвячений круглий стіл “Ситуація після виборів в Україні: оцінки та прогнози”, що пройшов у Медіацентрі “Кандидат”. Соціальна наука в Україні вимагає теоретичного переосмислення, — переконували спів організатори круглого столу: Центр “Соціальний моніторинг”, Дослідницький комітет Соціологічної асоціації України і соціології політики, Український інститут соціальних досліджень, Український центр політичного менеджменту [10]. Соціологи, політологи, соціальні психологи і представники ЗМІ обговорювали питання очікувань населення від “ нової влади”, перші кроки керівників держави, уявлення громадян про необхідність появи в українському політикумі “ нової сили”, перспективи “ партизації” сучасної політичної еліти України. Деякі провідні експерти бачили у формуванні більшості лише тимчасовий етап спокою¹.

У той час, як процес утворення коаліції добігає свого логічного чи алогічного фіналу, суспільство все ще тримають на порохівій бочці, не розкриваючи таємниці про колір і формат майбутнього уряду. Можливо, коаліція таки буде створена на основі Майдану, а можливо, шляхом так званого об'єднання Сходу і Заходу. У цій державі насправді можливе все, будь-яка ідея, якою б алогічною вона не здавалась.

По суті, кожна з політичних сил, за винятком комуністів, котрих те, що діється, стосується лише теоретично, має кілька переговорних центрів щодо формування державного і власного майбутнього. Тому у президента є лише два шляхи: перший — дати можливість реалізуватися помаранчевій коаліції, докласти певних зусиль для її ефективної роботи, а потім, максимум через півроку, замінити її коаліцією змішаною; другий шлях — усунувшись від рішення коаліційних питань, висловити свою пасивну й неформальну згоду на прем'єрство Тимошенко, а решту віддати “любим друзям”, які, як припускає президент, ніколи не знайдуть спільної мови з лідером БЮТ і завалять коаліцію, привівши ситуацію до логічного фіналу — дострокових виборів. Тут згадується Закон “Про вибори народних депутатів України”.

Якщо не зважати на все викладене вище, то впевнено констатувати можна одне: чітко у країні

працює лише група з підготовки програми дій помаранчевої коаліції. Якщо спочатку вона була створена лише для того, щоб увести в оману своїми діями самі знаєте якого прем'єра (адже кадрові питання обговорюватимуться в останню чергу), а точніше — жорсткими, а то й нездійсненними показниками економічного розвитку, то в останні тижні до роботи секції було залучено представників міністерств і відомств України. Шедевра очікувати не доводиться, але є боязка надія на те, що програмний документ подекуди матиме осмислений і стратегічний характер. Зрозуміло, і там не все гладко, оскільки ідеологічні різночитання, передусім із соціалістами, широко відомі. Інше питання: наскільки їх міксування буде компенсоване у кадровому плані?

Для кращого розуміння основних тенденцій існуючої на сьогодні політичної ситуації в Україні варто навести деякі судження експертів, у яких вони прогнозують погіршення ситуації після парламентських виборів-2006, пов'язуючи це із загостренням і дестабілізацією політичної ситуації у країні.

1. В. Полохало: “Вибори погіршать ситуацію, оскільки вони вже дестабілізували політичну та економічну ситуацію у країні, й ознак стабілізації поки що немає”.

В. Карасьов: “Швидше за все почнеться бійка в імовірній коаліції за посаду прем'єра. А тут не до законодавчого процесу. Причому “розбори” триватимуть до осені при нескоригованому бюджеті, що тріщить по усіх швах”; “А загалом позитив якийсь можливий лише або після повної перемоги Юлі, коли вона (можливо) почне працювати на користь держави (а не на свій інтерес). Або після остаточного витіснення її на маргінес політичної арени” [8].

2. Крім того, деякі експерти прогнозували погіршення керівної еліти як у центрі, так і у місцевій владі:

“Новий уряд у будь-якому разі буде гірший, аніж теперішній”;

“На місцях до влади здебільшого прийшли люди, у професійності яких є підстави сумніватися”;

“Конституційна реформа розвиває персональну відповідальність влади, містить чимало суперечливих моментів”;

“Вибори не відповіли на запити і очікування суспільства і лише оформили “пат” у середовищі еліт. Маємо сьогодні відкладене у часі розв'язання кризи і відповідно кризові сценарії розвитку на найближче майбутнє”;

¹ Центр політичних досліджень Львова. — Аналітичний звіт про соціальнополітичну ситуацію на Львівщині. — Л., 2005. — С. 34.

“Обрані за партійними списками місцеві ради піклуватимуться насамперед про свої політичні іміджі, дбаючи, аби перед вищими структурами своєї партії вони виглядали якомога краще. У сесійних залах сільських і міських рад депутати дебатуватимуть про “політику” (кажучи відверто, займатимуться політиканством), а місцеві громади потерпатимуть, бо господарство сіл і міст занепадатиме. Найгірше, що мешканцям (виборцям) і поскаржитись буде нікому, крім керівників партій чи сільських (міських) голів. Навряд чи Янукович, Тимошенко або Єхануров як голови партій особливо вникатимуть у такі місцеві проблеми”.

3. Експерти, які вважали, що вибори нічого не змінять, пояснювали свою точку зору тим, що після виборів ситуація у суспільстві не змінилася: “Загальна ситуація у країні визначається тим, що Україна не є правовою державою, а народ, який за Конституцією є єдиним джерелом права, не впливає на прийняття рішень жодним державним службовцем. Вибори до законодавчого органу, незалежно від їх результату, в принципі не можуть змінити систему суспільних взаємин в Україні, оскільки для цього потрібна насамперед реформа правоохоронних органів (тобто органів виконавчої влади) і судової гілки влади” [11]; “Якщо казати про економіку, справді, мало що зміниться, оскільки якоїсь чіткої програми у переможців немає (а коли на чолі уряду стане Ю. Тимошенко, то взагалі будемо ще кілька років “розкулачувати”)

4. Експерти, які на запитання про ймовірний напрямок зміни ситуації в Україні відповідали “важко сказати”, пояснювали свою непевну відповідь переважно двома причинами. По-перше, тим, що події можуть розвиватися у різних напрямках і тому мати різні наслідки: “Важко відповісти, доки не буде сформована парламентська більшість”; “Важко робити прогнози, якщо й досі не зрозуміло, що буде з коаліцією. Якщо “помаранчевим” вдасться подолати амбіції та нетерпимість одне до одного і буде утворена “коаліція Майдану”, то є шанс повільними кроками йти вперед. Якщо це не відбудеться, то у парламенті буде утворена коаліція на кшталт кумівської більшості, і це відкине країну на багато років назад”; “Якщо БЮТ не домовиться із “НУ” про проведення системних реформ в Україні, то ймовірний крок назад, тобто до повернення олігархічної влади”; “Майбутня загальна ситуація визначатиметься: а) складом коаліції депутатських фракцій; б) перспективами затвердження Програми діяльності уряду — затвердження Програми дозволя-

тиме уряду формувати власний курс упродовж року незалежно від парламенту; в) персональним складом уряду; г) ступенем узгодженості позицій та інтересів фракцій коаліції” [3].

По-друге, тим, що наслідки подій мають різноспрямований характер: одні — позитивні, інші — негативні: “Ситуація поліпшиться з точки зору демократичного тренду, але погіршиться з огляду на посилення нестабільності, який тренд буде міцнішим — побачимо не раніше, ніж через півроку”; “Вибори вивели країну на новий етап — етап стабільності і компромісів чи подальшого наростання анархії і нетерпимості. Але це стосується лише політичної ситуації. Економічні ж показники жодна з політичних сил суттєво покращити не може: часи не ті. Треба почекати вигідної міжнародної кон’юнктури і закінчення структурної перебудови народного господарства”; “Позитивом є можливість формування “помаранчевої” більшості. Але диктувати умови при цьому буде харизматична Юлія Тимошенко з її схильністю до популістських кроків. Ані сьогоднішня Банкова, ані позбавлені харизми партнери по коаліції не стануть ефективною противагою до її імпульсивних рішень. А відтак економічна ситуація в державі може погіршуватися”.

Цікавим можна назвати сьогоднішній розвиток партійної системи. Нинішній етап розвитку партійної системи можна визначити як реконфігураційний [5, 45]. Одним із наслідків “Помаранчевої революції” можна визначити реальний крах колишньої політичної конфігурації, принципову зміну ліній політичного поділу. Де-факто перемога В. Ющенка зруйнувала попередні політичні баланси, водночас і донині відсутні ознаки формування сталої системи політичних сил. Де-факто нова конфігурація перебуває на початку процесу становлення.

Саме тому формування величезного “політичного болота” сьогодні є головним наслідком президентських виборів у цій сфері. Також важливим результатом президентської кампанії-2004 і парламентської кампанії-2006 став занепад традиційних лівих партій, що формує позитивні передумови для виникнення в Україні сучасних лівих сил європейського типу. Водночас поки що неможливо достатньо впевнено прогнозувати майбутню роль і впливовість політичних сил різного спрямування.

Парламентські вибори-2006 повинні були завершити етап переформатування політичних сил і закласти підвалини функціонування нової, більш європейської політичної конфігурації, сприяти

переведенню публічної дискусії, що була розпочата влітку-восени 2004 р., у більш конструктивне русло. Їх провідним завданням мало стати підбиття підсумків процесу зміни політичних поколінь.

Помітний відхід з політичної арени так званих “кишенькових партій”. Вони довели свою неспроможність на парламентських виборах. Президентські ж вибори ще більшою мірою переконали у необхідності утворення партій, здатних ставати на чолі масових політичних рухів. Перебіг президентських виборів спричинив політичну активність великої кількості громадян, виявив їхню потребу у моральних засадах політичної боротьби. Результати виборів показали, що “провладність” партії не є гарантією успіху, і навпаки, що опозиція може досягати успіху, використовуючи аморальність влади.

Мають змінитися умови функціонування та подальшого розвитку політичних партій [9, 86]. По-перше, ситуація вимагатиме переходу партій від стану імітації участі в політичному процесі та виробленні політики до стану реальної політичної діяльності. Для абсолютної більшості українських партій такий перехід був неможливим за визначенням, тому вони вибори й програли. По-друге, на цей процес вплинула соціальна диференціація та нова структуризація суспільства, яка швидко розвиватиметься в умовах нормального функціонування ринкової економіки.

На порядку денному стоїть питання про формування не політико-ідеологічного, а більш глибокого — соціально-ціннісного принципу електорального поділу виборців. Електоральна поведінка значною мірою може бути описана за наступною схемою: форма власності — джерела прибутку — соціальні інтереси — цінності і пріоритети — ідеологічна орієнтація — політична позиція.

Сучасний етап розвитку партійної системи в Україні характеризується досить жвакими трансформаціями, передусім у середовищі лідерів партійних груп, які мають регіональну підтримку і особливо потужну мотивацію, аби залишитися у великій політиці.

Також можемо констатувати, що регіональні політичні групи до останнього часу були фактично збірними командами різних амбітних особистостей, аніж класичними осередками політичних партій у загальноприйнятому розумінні.

Питання ідеологічного підґрунтя діяльності, розбудови організаційних засад, включаючи місце бізнес-підтримку, роботи з піар-забезпеченням досі ніколи не отримували серйозних стимулів [12, 57–60].

Нині можна очікувати на те, що в українській політиці і надалі домінуватимуть особистості, а не ідеології. Саме тому перспективу матимуть партії політичних лідерів. На найближчу перспективу (1–2 роки) — це політичні сили, які об’єднуються навколо В. Ющенка, Ю. Тимошенко, В. Януковича, О. Мороза. Така конфігурація насправді може мати певну сталість, пов’язану із успішністю чи неуспішністю політичної долі партійних вождів.

Перехід від опозиційної до урядової діяльності об’єктивно підштовхує їх до центру, до зростання соціального, а не ідеологічного наголосу в партійній діяльності.

Зрозуміло, що на зміну етапу партійної роздільності сьогодні приходить етап консолідації провідних політичних сил і партійних симпатій виборців.

Сучасний політичний етап можна назвати ерою лобістів. Адже крім відстоювання електоральних інтересів на останніх виборах партії непогано себе проявили і у справі захисту бізнесу. Причому не бізнесу в широкому розумінні цього слова, а досить конкретного підприємства, групи підприємств чи галузі [4, 23].

Отже, перелічимо основні тенденції розвитку політичної ситуації в Україні:

- 1) подальша конкурентна боротьба між законодавчою та виконавчою гілками влади; триватиме розгортання тригранного конфлікту: президент — уряд — парламент;
- 2) подальша зміна і трансформація політичних еліт України, чи відновлення адміністративно-кумівської системи;
- 3) конкурентна боротьба між блоками на основі втілення національної ідеї як для мас, так і за патріотичними переконаннями та інтересами бізнесу;
- 4) домінування в українському політикумі особистостей, а не ідеологій; створення українського варіанта тріумвірату “Помпей — Крас — Цезар” з класичною перемогою останнього;
- 5) конфлікт між суб’єктами поступу і суб’єктами перешкод політичної реформи;
- 6) орієнтація громадськості на політичну силу, яка визначить конкретний зовнішньополітичний шлях і створить умови для його впровадження, щобудуть сприйняті суспільством; класичне тріо: НАТО—ЄС—СНД;
- 7) формування касти політиків, для яких тіньові маніпулятивні технології є основним засобом для відтворення влади і себе у владі;

- 8) вхід України в еру “сильних лобістів” приватного і державного капіталу;
- 9) подальший розвиток і вдосконалення системи маніпулятивних технологій всередині українського політикуму;
- 10) “пат” еліт, адже вибори не відповіли на основні питання у суспільстві; маємо відкладене вирішення кризових питань, як і кризовий сценарій у майбутньому;
- 11) використання інформаційного простору для прощтовхування власних інтересів як політичної сили, так і вузького кола її верхівки.

Отже, характер перетворень в Україні до 2005 р. означився тим, що підвалини нової політичної системи, її конституційно-нормативні параметри формувалися не на підставі фундаментальних національно-історичних традицій українського народу та його об'єктивно наявних соціально-культурних і геополітичних характеристик, а з використанням радянських адміністративних підходів і реально існуючої конфігурації, кон'юнктури політичних сил, уся стратегія яких полягала в переорієнтації суспільства на західні цінності вчорашнього дня та в утриманні влади за будь-яку ціну. Яскравою ілюстрацією цього можуть бути обставини прийняття Конституції України і відповідно сутність її головних положень.

У плані практично-політичному державницька незрілість владної еліти до виборів 2004 року, частково й зараз, виявила себе у неспроможності виробити послідовну, поетапну технологію державницького переходу, відокремити тактичні завдання (термінові) від стратегічних, перспективних [13, 45–56].

Щодо президентських виборів 2004 року, то у нас бракувало ані волі, мужності та вміння, ані здорового глузду, щоб, наприклад, скликати Спеціальні Конституційно-установчі Збори, захищені від прямої політичної навколорядної кон'юнктури, аби встановити скорочені терміни перебування при владі президента та Верховної Ради в перше десятиліття незалежності, аби вдатися до інших організаційних форм фіксації трансформаційного стану, водночас динамізації та деполітизації процесу соціально-політичного реформування.

Всупереч вражаючій і водночас суто уявній багатопартійності на тлі глибокої соціальної кризи, реальний опозиційний блок суспільно-політичного впливу так і не склався ані в суспільстві, ані у Верховній Раді. Замість змагання двох, принаймні, конкуруючих політичних блоків ми

мали боротьбу за владу між різними політичними партіями під патронатом державної адміністрації. Як відомо, без політичного розмежування немає і змагання інтересів, а отже, повномірною політичного компромісу як основи демократичного політичного процесу.

Самовизначення держави неможливе без самовизначення народу [14, 23–24]. В умовах помітних регіональних соціальних розбіжностей президент (і це довів досвід усіх чотирьох виборчих президентських кампаній, які поділили українське суспільство на дві частини — західну і східну) може виступати і виступає, принаймні на цьому проміжку історичного часу, фігурою швидше національного розколу, але аж ніяк не консолідації. За таких умов і сам президент постає фігурою слабкою, політично безпринципною, а вся тактика його полягає у безперервних політичних хитаннях.

Як свідчить аналіз об'єктивного стану України, існувала реальна нездатність колишнього та сучасного адміністративно-політичного керівництва адекватно оцінити внутрішню ситуацію, а отже, чітко сформулювати проблеми і виробити відповідну оптимальну технологію їх вирішення. Це означає, що можна очікувати продовження періоду суспільної еволюції через безсистемне експериментування методом спроб і помилок (на це вказують соціально-економічні потуги після президентських виборів 2004 року).

Навіть стосовно нової влади ми не можемо зараз чітко спрогнозувати перспективи подальшої політико-ідеологічної трансформації тих політичних сил, які сьогодні цю владу склали. Ми бачимо її обличчя, але ми також бачимо актуальні ідеологічні протиріччя. І як збігатимуться протилежні ідеологічні позиції соціалістів і правих лібералів в обличчі НСНУ і бютівців — це на сьогодні велике питання. Можна лише прогнозувати, що якщо не у найближчі місяці, то до осені соціалісти, швидше за все, або перейдуть в опозицію, або критикуватимуть окремі соціально-економічні рішення, або взагалі заберуть своїх людей з владних структур.

Висхідним принциповим питанням здійснення системних цілеспрямованих реформ, яких так потребує наше суспільство, є наявність підготовленого і соціально відповідального суб'єкта реформування, спроможного не лише виробити оптимальну стратегію перетворень, а й забезпечити суспільну підтримку, реалізувати її. Так, ідеться саме про глобальні і нагальні соціально-політичні трансформації в українському суспільстві, результатом яких має бути не тільки певна якість і

форма держави, а й новий тип суспільства. Україна не має великого запасу історичного часу, аби повільно, поколіннями, століттями формувати підґрунтя держави високого соціального ґатунку, як це відбувалося в класичних умовах країн Заходу.

Принциповим підґрунтям зрілого політичного реформування, розробки оптимальної соціально-політичної стратегії, хочеться вірити, стало очищення національного політичного простору і підготовка його для сприйняття технології демократичного розвитку. З цієї точки зору сьогодні в Україні існують три можливих варіанти розвитку соціально-політичних подій. Перший варіант, зумовлений збереженням беззастережного домінування в політичному процесі партій “помаранчевого табору”, насамперед “Нашої України”, полягає в повільному русі на хвилях конформізму у невизначене майбутнє. Другий варіант передбачає реальну можливість чергового соціального вибуху і стихійно-вольового тиску на владу, але з невизначеними соціальними наслідками. Третій варіант не виключає можливості зміни умов політичної кон’юнктури в бік утворення реальної партійно-парламентської системи з партійним відповідальним урядом, спроможним розпочати більш акцентований рух у напрямі створення умов демократичного розвитку суспільства і держави.

Столітній розвиток європейських демократій доводить, що влада ніколи свідомо й добровільно не йшла на поступки, якою б гуманною вона себе не вважала [2, 101]. Усі здобутки демократії є результатом боротьби громадян за свої життєві права. Друга політична істина виголошує, що влада не буває настільки народною, щоб перейматися загальними інтересами. Ілюзія народності влади в новій національній державі досить успішно підтримується державним істеблішментом, у тому числі партіями, близькими до парламентських структур. Подолання цих ілюзій потребує відмежування суспільства від влади і розмежування в самому суспільстві на значущі конкуруючі ідейно-політичні блоки.

Саме така суперечлива принципова проблема на повний зріст постала сьогодні в Україні — глобальна деполітизація суспільства через його акцентований політичний розкол, який привів до відкритої влади адресну політичну силу, яка не може постійно ховатися за спиною президента або в кулуарах парламентської багатопартійності, якої не стало.

Література

1. Бебик В. М. Політологія для політика і громадянина. — К., 2004.
2. Головатий М. Ф. Політична психологія. — К., 2001.
3. Головатий М. Ф. Соціологія політики. — К., 2003. — С. 56–57.
4. Канигин Ю. М. Пояс мира. — К., 2001.
5. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. — М., 2005.
6. Медведева В. К. Манипулятивные выборные технологии и право граждан на информацию. — М., 2004.
7. Мостова Ю. Коаліційний процес // Дзеркало тижня. — 2006. — 13 трав. — С. 7–8.
8. Політичні партії України за рік до парламентських виборів: Матеріали круглого столу, Київ, 20 квіт. 2005 р. — К., 2005. — С. 33–35.
9. Полуэктов В. Ф. Полевые и манипулятивные технологии. Настольная книга менеджера выборных кампаний. — М., 2005.
10. Ситуація після виборів в Україні: оцінки та прогнози: Матеріали круглого столу. — К., 2005. — С. 4–5.
11. Україна: Рік з новою Конституцією. Аналітична доповідь Українського центру економічних і політичних досліджень. — К., 1997. — С. 8–14.
12. Шабров О. Ф. Политическая система: структура, типология, устойчивость. — Минск, 1993.
13. Шаповал В. Зарубіжний парламентаризм. — К., 1993.
14. Шаповал В. Вищі органи сучасної держави. Порівняльний аналіз. — К., 1995.
15. Parsons T. Politics and Structure: On the Concept of Political Power — N. Y. (перевид. 2001 р.).
16. Tomlinson J. Globalization and Culture. — Cambridge, 1999.

Визначено основні тенденції, досліджено політичний простір, який сформувався в Україні до і після парламентських виборів. Висхідним принциповим питанням здійснення системних цілеспрямованих реформ є наявність підготовленого і соціально відповідального суб'єкта реформування, спроможного виробити оптимальну стратегію перетворень і забезпечити суспільну підтримку, реалізувати її. Принциповим підґрунтям політичного реформування стало очищення національного політикуму і підготовка для сприйняття технології демократичного розвитку.

Определены основные тенденции, исследовано политическое пространство, которое сформировалось в Украине до и после парламентских выборов. Восходящим принципиальным вопросом осуществления системных целенаправленных реформ является наличие подготовленного и социально ответственного субъекта реформ, способного разработать оптимальную стратегию изменений и обеспечить общественную поддержку, реализовать ее. Принципиальным основанием политического реформирования стало очищение национального политикума и подготовка для восприятия технологии демократического развития.

The main centre of this article — tendencies, and political space, that form in Ukraine before and after the parliament elections. The main question of systematical purposeful reforms contains prepared and social responsible subject of reforms, which could construct optimal strategy of the changes, with society support, and made it. The principled earth of the political reforms remains the cleaning of the national political society and preparation for performance by technology of democracy exploit.

Надійшла 9 березня 2007 р.